

REIAL SOCIETAT ARQUEOLÒGICA TARRACONENSE
FUNDADA EL 1844

BUTLLETÍ ARQUEOLÒGIC

EDITAT DES DEL 1901

TARRAGONA

Època V, any 2014-2015, núm. 36-37

BUTLLETÍ ARQUEOLÒGIC

REIAL SOCIETAT ARQUEOLÒGICA TARRACONENSE

Director: JORDI LÓPEZ VILAR

Consell de Redacció

JOAN-VIANNEY, Mª ARBELOA, DIANA GOROSTIDI, MANUEL FUENTES,
RAFAEL GABRIEL, MANEL GÜELL, ELOY HERNÁNDEZ, OSCAR MARTÍN,
LLUÍS PIÑOL, JAUME TEIXIDÓ, JOSEP Mª VERGÉS

Consell Assessor

JUAN MANUEL ABASCAL (Universitat d'Alacant)
ACHIM ARBEITER (Georg August Universität Göttingen)
MARCO BUONOCUORE (Biblioteca Apostolica Vaticana)
EUDALD CARBONELL (Universitat Rovira i Virgili)
VALENTÍ GUAL (Universitat de Barcelona)
PATRICK LE ROUX (Universitat de París XIII)
JOSEP Mª NOLLA (Universitat de Girona)
PATRIZIO PENSABENE (Università di Roma La Sapienza)
ISABEL RODÀ (Institut Català d'Arqueologia Clàssica)
JOAN SANMARTÍ (Universitat de Barcelona)

Amb l'ajut de:

ISSN: 1695 - 5862

Dipòsit legal: T. 14 - 1958

Edita: Reial Societat Arqueològica Tarraconense. Apartat de correus 573, 43080, Tarragona
Imprès per Gràfiques DARC, SL, Polígon Industrial, c/ Curtidors, 8 - VALLS (Tarragona) - Any 2015

SUMARI

JOSEP M. PUCHE FONTANILLES, in signinis operibus. <i>Sobre el significado real de opus signinum</i>	7
AURELI ÁLVAREZ, JÚLIA MIQUEL, CÈSAR CARRERAS, <i>Variabilitat en la composició de la pasta ceràmica d'una mateixa peça: anàlisi química (drx) d'una mateixa àmfora de Sant Vicenç dels Horts (Barcelona)</i> .	29
JUDIT CIURANA PRAST, JORDI LÓPEZ VILAR, <i>El ritual de la crematio a Tàrraco: el cas d'una incineració tardo-republicana del suburbi occidental</i>	49
RAMON FERRÉ ANGUIX, JORDI DILOLI FONS, <i>Intervencions arqueològiques al carrer de la Mercè (Tortosa). Campanya del 2010</i>	71
DIANA GOROSTIDI PI, ISABEL RODÀ DE LLANZA, <i>Dues noves inscripcions de Dertosa</i>	79
JAVIER Á. DOMINGO, <i>Tendencias y modelos decorativos en los capiteles de las villas tardorromanas de Hispania del siglo IV-V dC.</i>	83
JOSEP M. NOLLA, <i>En els orígens del temple de Sant Martí Sacosta. Noves reflexions</i>	133

LAWRENCE J. MCCRANK, <i>Seeing History Differently: Toledo vs. Tarragona in the Reconstruction of the Hispanic Church</i>	147
JORDI MORELLÓ BAGET, <i>La Comuna del Camp de Tarragona: un model (singular?) d'associacionisme intercomunitari</i>	199
JOAN-HILARI MUÑOZ I SEBASTIÀ, <i>Dues relacions inèdites sobre les riuades dels anys 1743 i 1787 a la ciutat de Tortosa</i>	249
SALVADOR-J. ROVIRA I GÓMEZ, <i>Els senyorijs laics del Camp de Tarragona (segle XVIII)</i>	263
JULIO CÉSAR RUIZ RODRÍGUEZ, <i>Fons bibliogràfics d'arqueologia paleocristiana a Tarragona: Les biblioteques privades dels Drs. Serra Vilaró i Batlle Huguet al Museu Diocesà i a la Biblioteca del Seminari Pontifici</i>	271
<i>Necrològica de Jordi Rovira Soriano</i>	285
Normes de presentació dels originals	291

FONS BIBLIOGRÀFICS D'ARQUEOLOGIA PALEOCRISTIANA A TARRAGONA: LES BIBLIOTEQUES PRIVADES DELS DRS. SERRA VILARÓ I BATLLE HUGUET AL MUSEU DIOCESÀ I A LA BIBLIOTECA DEL SEMINARI PONTIFICI

JULIO CÉSAR RUIZ RODRÍGUEZ

Universitat Rovira i Virgili / Institut Català d'Arqueologia Clàssica

RESUM

La producció de llibres i publicacions d'arqueologia paleocristiana al llarg del temps, fonamentalment des dels graduals avenços produïts a partir del segle XIX, s'ha reflectit en l'abundant nombre d'obres conservades a diferents biblioteques privades de Tarragona. Entre elles es troben la Biblioteca del Seminari Pontifici de Tarragona i els diferents fons del Museu Diocesà de la mateixa ciutat. Aquí recollim els principals recursos bibliogràfics antics sobre aquesta temàtica, que són realment nombrosos i han arribat als nostres dies gràcies a la ininterrompuda tasca d'aquestes dues institucions eclesiàstiques tarragonines.

ABSTRACT

The aim of this paper is to collect the resources and publications on Early Christian Archaeology preserved since the 19th Century in some private libraries of Tarragona. Among them, two relevant institutions can be outlined: the library of the Pontifical Seminary of Tarragona and the resources in the Diocesan Museum at the same city, which preserved a great number of books on this subject. These two old bibliographic funds have come down to the present day through the uninterrupted work of these two ecclesiastical institutions.

Paraules clau: arqueologia paleocristiana, fons antics, biblioteques privades, art paleocristià, epigrafia paleocristiana.

Keywords: *Early Christian Archaeology, old resources, private libraries, Early Christian Art, Early Christian Epigraphy.*

Aquest treball s'ha dut a terme gràcies a la feina desenvolupada en les biblioteques del Seminari Pontifici i el Museu Diocesà tarragonins l'any 2015. Aquesta feina

ha consistit en l'examen minuciós de les obres conservades en les seves seus per a la seva ulterior catalogació¹. Començà a la Biblioteca del Seminari Pontifici, però ben aviat s'estengué a l'arxiu del Museu Diocesà, a on es conserven –entre d'altres– les biblioteques privades de dos importants canonges de la Tarragona del segle XX: la del Dr. Pere Batlle Huguet (1907-1990), completa, i part de la biblioteca del Dr. Joan Serra Vilaró (1879-1969). Gran part dels llibres privats d'aquest últim es troba a la biblioteca del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona. Tal com és ben sabut, aquestes dues figures no només destacaren en el seu paper dins de l'església tarragonina sinó que, de manera especial, s'interessaren per la ciència arqueològica i a ella dedicaren una part considerable de les seves vides.

Pel que fa a la faceta investigadora de Mn. Serra Vilaró, es tracta d'un personatge especialment conegut pels seus treballs arqueològics a la ciutat de Tarragona². Per exemple, fou el responsable directe de que gran part del fòrum cívic de la capital de la *Hispania Citerior* no s'hagués perdut per sempre; també dirigí successives intervencions a la necròpolis paleocristiana al costat del riu Francolí³. Però, com hem dit, al Museu Diocesà només hi ha una part de la seva biblioteca. El més ric fons bibliogràfic conservat en aquestes dependències és el pertanyent al Mn. Pere Batlle Huguet, qui en qualitat d'antic director del Museu va decidir donar abans de la seva mort tots els documents que havia adquirit al llarg de la seva vida i que havien passat a engrossir la seva biblioteca privada. Aquest fons, realment ingent, es manté avui dia inèdit, i és pràcticament desconegut. El Dr. Batlle es caracteritzà especialment per ser

1. Agraeixo a Sergi Guardiola (BSPT) i Sofia Mata (MDT) l'accés als fons i les seves orientacions, imprescindibles en el desenvolupament d'aquest treball. També haig d'expressar la meua gratitud a Jordi López Vilar (ICAC) per les indicacions i suggeriments facilitats.

2. Vegeu els nombrosos estudis dedicats a la seva figura amb ocasió del seu homenatge a VVAA, 1994: *Revelar el passat: homenatge a Joan Serra i Vilaró en el XXV aniversari de la seva mort*, Tarragona. Cf. també MACIAS, J. M.^a, 2011: "Joan Serra Vilaró 1879-1969", a M. Tudela i P. Izquierdo (eds.): *La nissaga catalana del món clàssic*, Barcelona.

3. Totes les seves memòries d'excavació de la necròpolis esmentada porten el títol "*Excavaciones en la necrópolis romano-cristiana de Tarragona*"; es tracta de SERRA I VILARÓ, J. 1927, *MJSEA* 93; *Id.* 1928, *MJSEA* 104; *Id.* 1929, *MJSEA* 111; *Id.* 1934, *MJSEA* 133 (n'hi ha alguns exemplars a la biblioteca privada del Dr. Pere Batlle Huguet). Vegeu també la memòria de les excavacions del fòrum: *Id.* 1930: *Excavaciones en Tarragona*, *MJSEA* 116. Cf. altres treballs a *Id.* 1936: *Fructuós, Auguri i Eulogi, màrtirs sants de Tarragona*, Tarragona (un exemplar a la Biblioteca del Seminari Pontifici); *Id.* 1944: "Sepulcros y ataúdes de la necrópolis de San Fructuoso (Tarragona), *Ampurias* 6, 179-207; *Id.* 1950: "La capilla del Corpus Christi y el retablo de Bonifás", *Butlletí Arqueològic* 50, 156-167; *Id.* 1960: *Santa Tecla la Vieja: la primitiva catedral de Tarragona*, Tarragona.

realment polifacètic, amb un extens àmbit d'interès investigador, la qual cosa el va portar a treballar tant sobre epigrafia i arqueologia com sobre història de l'art medieval i modern⁴. S'el pot considerar un dels més importants epigrafistes de la península ibèrica del seu temps, i la seva tasca ha estat reconeguda pel conjunt de la comunitat científica.

L'objectiu d'aquest article és contribuir a conformar un instrument útil per a conèixer les obres que actualment romanen conservades a les biblioteques mencionades. Aquests fons no havien estat abans inspeccionats minuciosament; de fet, aquest estudi s'ha de concebre com a preliminar, ja que només pretén ésser un recull dels llibres. La major part de les obres analitzades pertanyen a un arc temporal que s'estén entre la segona meitat del segle XIX i principis del XX; el cert, però, és que també hi ha obres que es remunten al segle XVI.

Tot i que és un mètode amb resultats no sempre satisfactoris, els llibres s'han distribuït en distints apartats atenent a la seva temàtica. És veritat que algunes obres es poden incloure perfectament en qualsevol altra secció, però s'ha considerat oportú amb l'única finalitat de facilitar el maneig i la comprensió d'aquest recull. D'aquesta manera oferim una mena de catàleg en el que s'hi detallen les característiques dels llibres examinats, incloent-hi la seva localització. L'estructura segueix en gran part un treball precedent publicat també en aquesta seu, que recollí nombroses fonts literàries conservades *grosso modo* als mateixos llocs; en aquell cas, la seva temàtica fou la Història de l'Art⁵.

1. Els orígens de l'interès per l'estudi del món antic

THOMAS DEMPSTER (1579-1625): *Antiquitatum romanarum corpus absolutissimum: in quo praeter ea quae Ioannes Rosinus delineauerat infinita supplentur, mutantur, adduntur ex criticis et omnibus vtriusque linguae auctoribus collectum*. Jean Le Bouc, París 1613. Fol. Localització: BSPT, sig. top. 12-II-3 (ara desaparegut).

4. Remetem aquí a l'entrada sobre el personatge que ha realitzat recentment Sofia Mata per al Diccionari d'Historiadors de l'Art Català, Valencià i Balear. S'hi poden consultar unes notes sobre la seva bibliografia i l'extens elenc de treballs científics publicats pel Dr. Pere Batlle Huguet. Accessible en línia: http://dhac.iec.cat/dhac_mp.asp?id_personal=186. Així mateix, per a més informació sobre la seva biografia, cf. RICOMÀ, F. X. 1990: "Necrològica", *BA* V 12, 316-324; OLESTI, J. 1991: *Diccionari biogràfic de reusencs* I, Reus, 104-105; VVAA 1998: *Diccionari d'Història Ecclesiàstica de Catalunya* I, Barcelona, 249; GÜELL, M., SALVADOR I ROVIRA, J. (coord.) 2011: *Biografies de Tarragona* II, Benicarló, 26-27.

5. MATA DE LA CRUZ, S. 2007: "Fonts literàries de la Història de l'Art (segles XVI al XIX) conservades a diverses biblioteques eclesiàstiques de Tarragona", *Butlletí Arqueològic* V 29, 219-265. En aquest cas, però, es tracta d'un estudi molt més acurat i específic sobre el tema.

LUCIUS PALEOTIMUS: *Antiquitatum sive Originum ecclesiasticarum summa: a Lucio Paleotimo ex probatissimis scriptoribus descripta*. Ex typographia Balleoniana, Venècia 1766. Localització: BSPT, sig. top. 4-VII-11 (ara desaparegut).

FRANÇOIS BALLET: *Historia de los templos de los paganos, de los judíos, y de los christianos. Escrita en francés y dedicada a la Reyna de Francia por el Abate Ballet, Cura Párroco de Gif, y predicador de S. M. Christianísima. Traducida en castellano por el mismo que ha traducido las instrucciones generales, en forma de catecismo, ... del P. Francisco Amado Pouget*. 2 vol. Imprenta de Benito Cano, Madrid 1789. 8è. Un full de gravat calcogràfic: "D. Pedro Arnal lo dibuxó, M. Brand lo grabó". Localització: BSPT, sig. top. 36-II-22 i 36-II-23.

JUAN ANTONIO PELLICER I SAFORCADA: *Discurso sobre varias antigüedades de Madrid: y origen de sus parroquias especialmente la de San Miguel, con algunas reflexiones sobre la disertación histórica publicada por el Doctor Don Manuel Rosell acerca de la Aparición de San Isidro Labrador al Rey Don Alonso VIII, en defensa del Marqués de Mondexar, por Don Juan Antonio Pellicer de la Real Biblioteca de S.M.* Imprenta de Sancha, Madrid 1791. 8è. Localització: BSPT, sig. top. 17-IV-33. A la tapa anterior, perfil caricaturesc d'un ancià, dibuixat amb llapis.

España Sagrada (1747-1879): *España Sagrada, teatro geographico-historico de la Iglesia de España: origen, divisiones y limites de todas sus provincias, antigüedad, traslaciones y estado antiguo y presente de sus sillas en todos los dominios de España y Portugal, con varias dissertaciones criticas, para ilustrar la Historia Eclesiástica de España*. ENRIQUE FLÓREZ DE SETIÉN Y HUIDOBRO (O.S.A.) (1702-1773): toms I-XXIX. FRAY MANUEL RISCO (O.S.A.) (1731-1801): toms XXX-XLII. ANTOLÍN MERINO (1746-1830); JOSÉ DE LA CANAL (1768-1845): toms XLIII-XLIV. JOSÉ DE LA CANAL: toms XLV-XLVI. PEDRO SAÍZ DE BARANDA: toms XLVII-XLVIII. VICENTE DE LA FUENTE: toms XLIX-L. CARLOS RAMON FORT; VICENTE DE LA FUENTE: tom LI. Localització 1er exemplar: BSPT, sig. top. 80-V-1 a 10, 80-V-12 a 24, 80-IV-1, 80-IV-2 a 7, 80-IV-10, 80-IV-13, 80-IV-15, 80-IV-16, 80-IV-19, 80-IV-21 a 22 y 80-IV-23. Localització 2n exemplar: BSPT, sig. top. 73-VIII-1 a 3, 5, 7 a 11, 14 a 17, 20 a 24, 26 i 28 a 29. Manca el tom XXIV: *Antigüedades tarraconenses, preliminar a las memorias eclesiásticas de la Santa Iglesia de Tarragona, por Henrique Flórez, de la orden de San Agustín*. Antonio Marín, Madrid 1769.

2. Reculls i manuals d'arqueologia cristiana

JOSEPH ALEXANDRE MARTIGNY (1808-1881): *Dictionnaire des antiquités chrétiennes. Ouvrage accompagné de 270 gravures*. Imprimerie générale de Ch. Lahure, París 1865. Text a dues columnes. Conté: I. *Étude des mœurs et coutumes des premiers chrétiens*; II. *Étude des monuments figurés* i III. *Vêtements et meubles*. Al final del llibre hi ha una taula analítica on es distribueixen els articles que

tracta l'obra per orden alfabètic. Localització: BSPT, sig. top. 82-III-4.

JOSÉ DE MANJARRÉS (1816-1880): *Nociones de Arqueología Cristiana para uso de los Seminarios Conciliares: Guía de párrocos y Juntas de Obra y Fábrica de las iglesias. Por D. José de Manjarrés, Bachiller en Filosofía, Catedrático de teoría é historia de las Bellas artes en la Escuela de Barcelona, é individuo de varias corporaciones artísticas y arqueológicas. Con aprobación del Ordinario*. Imprenta del heredero de D. Pablo Riera, Barcelona 1867. Localització: biblioteca del Dr. Joan Serra Vilaró. Ex-libris de J. Serra-Vilaró.

FIDEL FITA (S.I.) (1835-1918): *Estudios históricos: colección de artículos. Escritos y publicados por Fidel Fita en el Boletín de la Real Academia de la Historia*. 8 vol. (només hi ha el vol. 1). Imprenta de Fortanet, Madrid 1884. Índex i fe d'errates a l'última pàgina. Localització: BSPT, sig. top. 73-III-28. Ex-libris de Francisco [Salas] y de [Nicolau] de Tarr[agona].

CARLO MARIA KAUFMANN: *Manuale di Archeologia Cristiana. Propedeutica. Definizione, stori, fonti e stato dell'Archeologia Cristiana. Antica architettura cristiana. Monumenti epigrafici. Pittura e simbolica. Plastica. Arte minuta e lavori manuali. Versione dal tedesco del sacerdote Dott. Ettore Roccabruna con CCL illustrazioni*. Federico Pustet, Roma 1908. 22'5 cm. Portada amb gravats calcogràfics. Localització: biblioteca del Dr. Joan Serra Vilaró. Ex-libris de J. Serra-Vilaró.

CARLO MARIA KAUFMANN: *Manuale di Archeologia Cristiana. Versione dal tedesco del Sac. Dott. Ettore Roccabruna, con 260 illustrazioni*. Federico Pustet, Roma 1908. Ex-libris manuscrit: "Pere Batlle i Huguet. Roma 1930-XI". Dedicatòria manuscrita: "I. H. S.". Segell amb la sigla "PBH". Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

SISTO SCAGLIA (O.C.R.): *Notiones archaeologiae christianae: disciplinis theologicis et liturgicis concinatae*. Vol. 1: *Vol. I pars prior*. Vol. 2: *Vol. II pars prima: Epigraphia*. Vol. 3: *Vol. II pars secunda: Symbola et picturae coemeteriales*. Vol. 4: *Vol. II pars tertia: Sculptilia, musica, picturae sacrae, "miniaturae", instrumentum domesticum, supellex sacra, numismata, vestimenta liturgica*. Ex officina typographica Forzani et Soc., Roma 1909-1911. 4 vol. Portada amb gravat litogràfic. Localització 1er exemplar: BSPT, sig. top. 86-III-9 a 12. Localització 2n exemplar: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

FRANCISCUS XAV. KORTLEINER: *Archaeologia biblica, scripsit Franciscus Xav. Kortleiner Ord. Praem*. Libreria academica Wagneriana, Oeniponte 1917. Localització: BSPT, sig. top. 32-II-16.

FRANCISCO NAVAL Y AYERVE: *Tratado Compendioso de Arqueología y Bellas Artes, por el P. Francisco Naval y Ayerve de la Congregación de Misioneros Hijos del I. Corazón de María, Correspondiente a las Reales Academias de la Historia y de Bellas Artes de San Fernando y de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa*,

etc. Con un prólogo del Excmo. Sr. Conde de Cedillo, Académico de número de las Reales Academias de la Historia e Hispano-Americana de Ciencias y Artes, etc. Obra ilustrada con profusión de grabados en todas las ramas de la Arqueología y Bellas Artes y dispuesta para servir de texto en los diferentes cursos universitarios sobre dichas materias. Tomo II. Viuda de Prudencio Pérez, [Madrid] 1922. Ex-libris manuscrit: “P. Batlle i Huguet 1935”. Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

PAUL STYGER: *Die Altchristliche Grabeskunst / ein versuch der Einheitlichen auleslegung von Professor Paul Styger.* München 1927. Ex-libris manuscrit: “P. Batlle 1931”. Varies dedicatòries al principi del llibre. Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

GUILLAUME DE JERPHANION (S. J.) (1877-1948): *La voix des monuments. Notes et Études d'Archéologie Chrétienne.* Paris et Bruxelles, Les Éditions Van Oest, 1930. 28 cm. Localització: biblioteca del Dr. Joan Serra Vilaró. Ex-libris de J. Serra i Vilaró.

HORACE MARUCCHI (1852-1931): *Éléments d'Archéologie chrétienne, I. Notions générales.* 2ª édition, revue et augmentée. Desclée, Lefebvre & Cie Éditeurs, Paris i Rome 1906 (1a ed. 1899). 22'5 cm. Portada amb gravat xilogràfic. Localització: biblioteca del Dr. Joan Serra i Vilaró. Ex-libris de J. Serra-Vilaró.

SISTO SCAGLIA (O.C.R.): *Manuel d'Archéologie Chrétienne. Par le P. Sixte Scaglia, cistercien, avec trois cents reproductions dans le texte et deux hors texte.* Pierre Marietti editeur, Turin 1916. 24'5 cm. Portada amb fotografies de baix-relleus amb tema cristià. 61 fulls de taules, dividides en dos grups: “Tableau des Pontifes chrétiens, des Consuls et des Empereurs romaines” i “Itinéraires de Cimitières romains”. Localització: biblioteca del Dr. Joan Serra Vilaró. Ex-libris de J. Serra-Vilaró.

EDOARDO JUNYENT: *Il titolo di San Clemente in Roma. Studi di Antichità Cristiana pubblicati per cura del Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana VI.* Roma 1932, Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana. Portada amb gravat calcogràfic. Ex-libris manuscrit: “Pere Batlle i Huguet”. Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana e Pontificia Commissione di Archeologia Sacra: *Ellenco delle Fotografie di Antichità Cristiana eseguite per cura dei due Pontifici Istituti.* Roma 1932. Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

ORAZIO MARUCCHI: *Manuale di Archeologia cristiana. Quarta edizione, migliorata secondo i più recenti studi.* 4a ed. Tipografia del Senato del Dott. G. Bardi, Roma 1933. Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

WERNER KELLER: *Y la Biblia tenía razón. La verdad histórica comprobada por*

las investigaciones arqueológicas. Traducción del alemán por José M.ª Caballero Cuesta, Pbro. Profesor de Sagrada Escritura en el Seminario Metropolitano de Burgos. Barcelona 1956. (7a ed.). Dedicatòria manuscrita: “S. I. M. Iltre. Dr. Pere Batlle. Un any més no és perdut si hi ha el record d’una bona amistat (Signatura de Th. Jean). Gener 1951”. Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

ENGELBERT KIRSCHBAUM (S. J.): *Las Tumbas de los Apóstoles. Confrontación arqueológica en los fundamentos de la Cristiandad* (Traducció de l’original alemany *Die Graeber der Apostelfürsten* per Ingeborg Von Raabl i Florencio Subías). Barcelona 1959. Ex-libris manuscrit: “P. Batlle”. Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

JOSÉ MARÍA FERNÁNDEZ CATÓN: *Esquemas de Arqueología Cristiana (ad usum privatum auditorum)*. León 1964. Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

3. Monuments emblemàtics dels primers anys del cristianisme

ANTONIO BOSIO (1575-1629): *Roma sotterranea, opera postuma di Antonio Bosio romano Antiquario Ecclesiastico singolare de’suoi tempi. Nella quale si tratta di sacri cimiterii di Roma. Del sito, forma, et sico antico di esti. De’Cubicoli, Oratorii, Imagini, Gieroglifici, Iscrittioni et Epitafi, che vi sono. Del significato delle dette Imagini, e Gieroglifici. De’Riti Funerali in sepellirvi i Defonti. De’Martiri in essi ripossi, ò martirizati nelle Vie circonvicine. Delle cose memorabili, sacre, e profane... Compita, disposta, et Accresciuta dal P. Giovanni Severani da S. Severino, sacerdote della Congregatione dell’Oratorio di Roma.* Lodovico Grignani, Roma 1650 (1a ed. 1632). Traducció a l’italià de l’original en llatí. 4rt. Marca tipogràfica a la portada. Vuit fulls de gravats plegables. Ex-libris manuscrit: “Domus S.M. Magdal.”; “S. Maria Livia Eugenia”. Localització: Biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

HORACE MARUCCHI (1851-1931): *[Éléments d’Archéologie Chrétienne, II.] Guide des Catacombes romaines. Deuxième Édition Française très augmentée et mise en rapport avec les dernières fouilles.* Desclée, Lefebvre & Cie Éditeurs, Paris i Roma 1903 (1a ed. 1900). Portada amb gravat calcogràfic. 1 làmina plegable amb plànol desplegable amb el títol: “Topographie Générale des Catacombes Romaines”. Localització: biblioteca del Dr. Joan Serra Vilaró. Ex-libris de J. Serra-Vilaró.

GIUSEPPE WILPERT: *La cripta dei Papi e la Capella di Santa Cecilia nel cimitero di Callisto.* Roma 1910. Ex-libris manuscrit: “Pere Batlle i Huguet. Roma, abril 1931”. Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

ORAZIO MARUCCHI: *I sepolcri dei Martiri nelle catacombe romane: Brevi indicazioni pratiche per la visita delle Catacombe.* Roma 1911. Ex-libris

manuscrit: “Pere Batlle i Huguet. Roma-1930-XI”. Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

ENRICO JOSI (1885-1975): *Il cimitero di Panfilo, parti II-III-IV. Estratto dalla Rivista di Archeologia Cristiana*. [ca. 1924]. Dedicatòria manuscrita a la portada: “Riconoscente omaggio Enrico Josi”. Localització: biblioteca del Dr. Joan Serra Vilaró.

ENRICO JOSI (1885-1975): *Note sul cimitero di Pretestato, parti I-II. Estratto dalla Rivista di Archeologia Cristiana*. 1927. 26 cm. Localització: biblioteca del Dr. Joan Serra Vilaró. Ex-libris de J. Serra-Vilaró.

E. ALBERTINI; L. LESCHI: *Le cimetière de Sainte-Salsa a Tipasa de Maurétanie* (Académie des Inscriptions & Belles-Lettres. Comptes rendus des Séances de l'Année). Auguste Picard éditeur, Paris 1932. Localització: biblioteca del Dr. Joan Serra Vilaró. Ex-libris de J. Serra-Vilaró (a la fitxa catalogàfica feta per ell mateix).

SALVATORE AURIGEMMA (1885-1964): *L'area cimiteriale cristiana di Ain Zàra presso Tripoli di Barberia. Studi di Antichità Cristiana pubblicati per cura del Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana, V*. Roma 1932. Portada amb gravat calcogràfic. 6 fulls de làmines plegables amb gravats. Localització: biblioteca del Dr. Joan Serra Vilaró. Ex-libris de Joan Serra i Vilaró.

EDUARDO JUNYENT (Pbro.): *Il titolo di San Clemente in Roma* (Studi di Antichità Cristiana pubblicati per cura del Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana, VI), Roma 1932. Portada amb gravat calcogràfic. Localització 1r exemplar: Biblioteca del Dr. Joan Serra Vilaró. Ex-libris de J. Serra i Vilaró.

G. P. KIRSCH: *Le Catacombe Romane*. Roma, 1933. Portada amb gravat calcogràfic. Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

ENRICO JOSI (1885-1975): *Notizie: Scoperte nella Basilica Costantiniana al Laterano. Estratto dalla Rivista di Archeologia Cristiana*. 1934. 26'5 cm. Localització: biblioteca del Dr. Joan Serra Vilaró. Ex-libris de J. Serra-Vilaró.

GIULIO BELVEDERI: *Le tombe apostoliche nell'età paleocristiana* (Amici delle Catacombe, XII). Città del Vaticano 1948. 27 cm. Portada amb gravat calcogràfic. Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

ENGELBERT KIRSCHBAUM (S. I.) (1902-1970); Eduardo Junyent (Pbro.); José Vives (Pbro.): *La Tumba de San Pedro y las Catacumbas Romanas. Los monumentos y las inscripciones. Con los hallazgos de las recientes excavaciones vaticanas. Por Engelberto Kirschbaum, S. I., Eduardo Junyent, Pbro, José Vives, Pbro*. Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid 1954. 123 fulls de làmines més un mapa en làmina plegable amb el títol “Mapa topográfico de las catacumbas romanas”. Conté: *Libro I, La tumba de San Pedro; Libro II, Los cementerios cristianos de Roma; Libro III: Las inscripciones de las catacumbas*. Dedicatòria manuscrita amb motiu del seu regal dirigit al propietari, Joan Serra Vilaró: “Al

bon amic i company Serra Vilaró. J. Vives i Junyent. Barcelona, 27-XII-1954". Localització: biblioteca del Dr. Joan Serra Vilaró.

G. SEGUI (M. SS. CC.); JOCELYN N. HILLGARTH: *La "altercatio" y la basílica paleocristiana de Son Bou de Menorca* (Separata del Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana, Tomo XXXI, 1954). 1955. Localització: biblioteca del Dr. Joan Serra Vilaró. Obsequi de l'autora, amb dedicatòria manuscrita: "Con todo respeto, Jocelyn Hillgarth. Tarragona, 19.5.56".

Atti della Pontificia Accademia Romana di Archeologia, Serie III. Memorie: Volume IX, parte II. Ricerche intorno a S. Pietro in vincoli., I. L'esplorazione archeologica dell'area (a cura di A. M. Colini) e II. Le origini della chiesa (a cura di G. Matthiae). Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma 1966. 35 cm. 11 fulls de làmines plegables amb plànols i restitucions volumètriques. Text a dues columnes, acompanyat d'abundants il·lustracions. Localització: biblioteca del Dr. Joan Serra Vilaró.

4. Art paleocristià

ÁNGEL DEL ARCO Y MOLINERO (1862-1925): *Restos artísticos e inscripciones sepulcrales del Monasterio de Poblet*. Barcelona, Estab. tip. de Vives y Susany, 1897. Localització: BSPT, sig. top. 72-III-28.

SISTO SCAGLIA: *I mosaici antichi della Basilica di S. Maria Maggiore in Roma / descritti ed illustrati dal P. Sisto Scaglia con cinquantatré tavole riprese dalla fotografia e con riscontri intercalati nel testo*. Roma 1910 (Officina Poligrafica Editrice di Eduardo Manna). Ex-libris manuscrit: "Pere Batlle i Huguet. Roma, abril-1931". Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

F. GROSSI GONDI (S. I.): *I monumenti cristiani iconografici ed architettonici dei sei primi secoli, II. Pittura, scultura, cimiteri, basiliche*. Roma, Università Gregoriana, 1923. 23 cm. Localització: biblioteca del Dr. Joan Serra Vilaró. Ex-libris de J. Serra i Vilaró.

ENRICO JOSI (1885-1975): *Le pitture rinvenute nel cimitero dei Giordani. Estratto dalla Rivista di Archeologia Cristiana*, 1928, pp. 167-277. 26'5 cm. Localització: biblioteca del Dr. Joan Serra Vilaró. Ex-libris de J. Serra-Vilaró.

HELMUT SCHLUNK (1906-1982): *El sarcófago de Castiliscar y los sarcófagos paleocristianos españoles de la primera mitad del siglo IV* (Separata de la revista *Príncipe de Viana*, año VIII, núm. XXVIII). [ca. 1947]. 33 fulls de làmines. Localització: biblioteca del Dr. Joan Serra Vilaró.

FRIEDRICH GERKE: *Der Trierer Agricius-Sarkophag. Ein Beitrag zur Geschichte der altchristlichen Kunst in der Rheinlanden*. Trier 1949. 28 cm. Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

OTHMAR PERLER: *Die Mosaiken der Juliergruft im Vatikan. Rektoratsrede zur Feierlichen Eröffnung des Studienjahres am 15. november 1952 / gehalten von*

Othmar Perler (Freiburger Universitätsreden, *Neue Folge* Nr. 16). Friburg 1953. Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

GIUSEPPE BOVINI: *I sarcofagi paleocristiani della Spagna* (Amici delle Catacombe, XXII). Città del Vaticano – Roma 1954. 29 cm. Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet. Ex-libris manuscrit: “P. Batlle”.

GIUSEPPE BOVINI: *Mosaici di S. Apollinare Nuovo di Ravenna: il ciclo cristologico*. Florència 1958. 32,5 cm.

Università degli Studi di Bologna: *Corsi di Cultura sull'arte ravennate e bizantina* (Ravenna, 12-24 Marzo 1961). *Lezioni dei professori: Edoardo Arslan, Giuseppe Bovini, Guglielmo de Angelis D'Ossat, Carlo del Grande, Charles Delvoye, Pedro de Palol, Luciano Laurenzi, Mario Mazzotti, Paolo Verzzone e Klaus Wessel*. Ravenna 1961. Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

HELMUT SCHLUNK (1906-1982): *Der Sarkophag von Puebla Nueva* (prov. Toledo) (Sonderdruck aus den Madrider Mitteilungen 7). 1966. 12 fulls de làmines. Localització: biblioteca del Dr. Joan Serra Vilaró.

HELMUT SCHLUNK (1906-1982): *Sarkophage aus Christlichen Nekropolen in Karthago und Tarragona* (Sonderdruck aus den Madrider Mitteilungen 8). 1967. 15 fulls de làmines. Localització: biblioteca del Dr. Joan Serra Vilaró.

GIUSEPPE BOVINI: *Ravenna: i suoi mosaici e monumenti*. Ravenna 1969. Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

GIUSEPPE BOVINI: *Ravenna. Città d'arte*. Tipografia litografica Stimmadini de Verona, Ravenna 1970. 23,5 cm. Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet. Ex-libris manuscrit: “P. Batlle 1971”.

5. Epigrafia

EDMOND LE BLANT: *Inscriptions Chrétiennes de la Gaule antérieures au VIIIe siècle, réunies et annotées par Edmond Le Blant. Ouvrage couronné par l'Institut de France (Académie des Inscriptions et Belles Lettres). Tome I : Provinces Gallicanes*. Paris 1856. *Tome II : Les sept provinces*. 1865. Ex-libris manuscrit: « P. Batlle ... ». Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

F. GROSSI GONDI (S. I.): *I monumenti cristiani dei primi sei secoli, I: Trattato di Epigrafia Cristiana Latina e Greca del mondo romano occidentale*. Università Gregoriana, Roma 1920. 22'5 cm. Portada amb gravat calcogràfic. Localització 1r exemplar: biblioteca del Dr. Joan Serra Vilaró. Localització 2n exemplar: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

ERNST DIEHL (1874-1947): *Inscriptiones Latinae Christianae Veteres*. Edidit Ernestus Diehl. Apud Weidmannos, Berlí 1925-1931. 3 vol. Portada amb gravat calcogràfic. Els volums I i II constitueixen un recull de inscripcions, mentre que el tercer volum conté un útil glossari que inclou, entre d'altres, els termes, noms i fórmules que apareixen a les inscripcions recollides, tot ordenat alfabèticament.

Localització: biblioteca del Dr. Joan Serra Vilaró. Ex-libris de J. Serra i Vilaró de Cardona.

L. DELATTRE: *L'Épigraphie funéraire chrétienne à Carthage. Par le R. P. A.-L. Delattre des Pères Blancs, Archipêtre de la Primatiale, Correspondant de l'Institut.* Imprimerie J. Barlier & Cie, Tunis 1926. 25 cm. Portada amb fotografia d'inscripció. Localització: biblioteca del Dr. Joan Serra Vilaró. Ex-libris de J. Serra-Vilaró.

JOSEF VIVES (1888-1978): *Inscriptiones Hispaniae Christianae: Cuestiones de datación.* Por José Vives (Sonderdruck aus Spanische Forschungen 1. Rihe, 8. Band). Aschendorff, 1950. 24'5 cm. Localització: biblioteca del Dr. Joan Serra Vilaró.

JOSÉ VIVES: *Inscripciones cristianas de la España romana y visigoda / por el Rdo. Dr. D. José Vives, Pbto. Del Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Bibliotecario de la Biblioteca Balmes.* Col. Biblioteca Histórica de la Biblioteca Balmes, Serie II, Vol. XVIII. Barcelona 1942. Ex-libris manuscrit: "P. Batlle H. XII-42". Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

6. Excavacions i estudis a Tarragona i el seu entorn

LUÍS PONS D'ICART (1518-1578): *Libro de las grandezas y cosas memorables de la Metropolitana, Insigne y famosa Ciudad de Tarragona, hecho por Micer Luys Pons de Ycart, gentil hombre y Doctor en derechos, natural de la mesma Ciudad.* Impremta Mariana a càrrec de F. Carruez, Lleida 1883. Edició quasi facsímil de l'editada a Lleida per Pedro de Robles i Juan de Villanueva l'any 1572. Localització 1er exemplar: BSPT, sig. top. 79-III-29 (ara desaparegut). Localització 2n exemplar: BSPT, sig. top. 6-IIb-I (ara desaparegut). Localització 3er exemplar: Biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

JUAN FRANCISCO ALBIÑANA Y DE BORRÁS (1802-1868): *Tarragona monumental, ó sea, descripción histórica y artística de todas sus antigüedades y monumentos.* Imprenta d'Aris y Jurnet, Tarragona 1849. Localització 1r exemplar: BSPT, sig. top. 21-IX-12. Localització 2n exemplar: BSPT, sig. top. 31-X-54.

BONAVENTURA HERNÁNDEZ SANAHUJA (1810-1891): *Historia de Tarragona: desde los más remotos tiempos hasta la época de la resturación cristiana.* Por Buenaventura Hernández-Sanahuja; editada, anotada y continuada hasta nuestros días por Emilio Morera Llauredó. Tomo I. Est. tip. de Adolfo Alegret, Tarragona 1892. Publicada por Emili Morera i Llauredó. Portada amb gravat calcogràfic. Localització 1r exemplar: BSPT, sig. top. 6-Ib-22 (ara desaparegut). Localització 2n exemplar: BSPT, sig. top. 119-I-5 (ara desaparegut). Localització 3er exemplar: BSPT, sig. top. 71-VI-18.

EMILI MORERA I LLAURADÓ (1846-1918): *Tarragona cristiana: historia del*

Arzobispado de Tarragona y del territorio de su provincia (Cataluña la Nueva). 2 vol. (només hi ha el vol. 2). Establiment tipogràfic de F. Arís é Hijo, Tarragona 1897. Localització: BSPT, sig. top. 36-III-9 (ara desaparegut).

ÁNGEL DEL ARCO Y MOLINERO (1862-1925): *Catálogo del Museo Arqueológico de Tarragona: con la clasificación hecha en 1878 por Buenaventura Hernández Sanahuja; continuado hasta el presente y precedido de una reseña histórica sobre su fundación, vicisitudes y acrecentamientos*. Tipografía de Adolfo Alegret, Tarragona 1894. Localització: BSPT, sig. top. 72-III-27 (ara desaparegut).

JOSEP SOLER I PALET: *Egara-Terrassa. El retaule dels Sants Metges. De les pintures murals romàniques i especialment de les recentment descobertes a Santa Maria de Terrassa. Bibliografia de J. Soler i Palet. Fundació de la Biblioteca-Museu Municipal Soler i Palet. Discurs biogràfic de Josep Soler i Palet, escrit per l'il·lustre Dr. Jaume Collell*. Terrassa 1928. 8è. Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

JOAN SERRA VILARÓ: *Excavaciones en la necrópolis romano-cristiana de Tarragona / Memoria redactada por el delegado-director Don Juan Serra Vilaró*. Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades, núm. 1 de 1927. Madrid 1928. Segell a la portada: "Ejemplar nº 203 regalado por la Junta de Escavaciones". Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

JOAN SERRA VILARÓ: *Excavaciones en la necrópolis romano-cristiana de Tarragona / Memoria redactada por el delegado-director Don Juan Serra Vilaró*. Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades, núm. 6 de 1928. Madrid 1929. Segell a la portada: "Ejemplar nº 193 regalado por la Junta de Escavaciones". Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

LLUIS DOMÈNECH I MONTANER: *Centcelles: Estudi històric arquitectònic de la primitiva església-metropolitana de Tarragona*. Barcelona 1931. Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet. Ex-libris manuscrit: "P. Batlle".

JOAN SERRA VILARÓ: *Fructuós, Auguri i Eulogi: màrtirs Sants de Tarragona*. Suc. de Torres & Virgili, Tarragona 1936. Localització 1er exemplar: BSPT, sig. top. 79-III-9. Localització 2n exemplar: BSPT, sig. top. 95-V-41.

Los monumentos arqueológicos y el tesoro artístico de Tarragona y su provincia durante los años 1936-39. Memoria de la Real Sociedad Arqueológica Tarraconense. Reial Societat Arqueològica Tarraconense, 1942. 27 cm. Vint-i-dos fulls de gravats. Localització 1r exemplar: BSPT, sig. top. 72-I-2. Localització 2n exemplar: BSPT, sig. top. 117-III-23.

JOSEP PUIG I CADAFALECH: *Noves descobertes a la Catedral d'Egara: La catedral primitiva. La catedral visigòtica. Les pintures de la segona catedral* (Institut d'Estudis Catalans, Memòries de la secció històrico-arqueològica IX). Barcelona 1948. Dedicatòria manuscrita de l'autor: "A Mn. Pere Batlle. Homenatge d'amistat, J. Puig i Cadafalch, Barcelona 7 Maig 1949". Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

FRANCISCO CAMPRUBÍ ALEMANY: *El monumento paleocristiano de Centcelles (Tarragona)*. Barcelona 1953. Portada amb gravat calcogràfic. Dedicatòria del autor: "Al molt Illtre. Dr. Pere Batlle pbro. amb tot l'afecte i agraïment amical per l'ajut que em donà en l'estudi del Monument de Centcelles. Francesc Camprubí pbro. Nadal 1952". Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

JOAN SERRA VILARÓ (traducció castellana de José Sánchez Real): *Santa Tecla la Vieja. La primitiva Catedral de Tarragona*. Sugrañes Hermanos, Tarragona 1960. [Un plànol]. Localització: BSPT, sig. top. 79-III-17 (ara desaparegut).

THEODOR HAUSCHILD; HELMUT SCHLUNK: *Vorbericht über die Arbeiten in Centcelles* (Sonderdruck aus den Madrider Mitteilungen 2), Heidelberg 1961. Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet. Ex-libris manuscrit: "P. Batlle, obsequi dels autors".

THEODOR HAUSCHILD; HELMUT SCHLUNK: *La vil·la romana i el mausoleu constantinià de Centcelles* (Fòrum. Temes d'història i d'arqueologia tarragonines, 5), Tarragona 1986. Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet. Ex-libris manuscrit: "P. Batlle".

HELMUT SCHLUNK: *Die Mosaikkuppel von Centcelles. Aus dem Nachlaß für den Druck bearbeitet und mit Anmerkungen versehen von Achim Arbeiter. Mit Beiträgen von Ernest Hawkins und Hans-Gert Bachmann*. Vol. I. Mainz – Rhein 1988. Ex-libris manuscrit: "P. Batlle XII-81". Vol. II. *Tafeln und Beilagen*. Ex-libris manuscrit: "P. Batlle XII-88". Localització: biblioteca del Dr. Pere Batlle Huguet.

